

dar devam etti. Dönüşünde, Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin devredilmesiyle zenginleşen ve yeniden teşekkül eden İstanbul Dârülfünun Kütüphanesi'ne müdür oldu. Artık esas mesleği olan mimarlıkla ilgisi kalmayan Fehmi Ethem, kendini bütünüyle kütüphaneciliğe vererek İstanbul Dârülfünun Kütüphanesi'nin fiş katalogunu hazırlattı. Bu arada yeni elemanlar yetiştirdi ve kütüphanecilik kursları düzenlemeye başladı. 1926'dan 1936'ya kadar Harbiye Mektebi ile Fen Tatbikat ve Topçu okullarında, Yüksek Muallim Mektebi'nde, 1937'de Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nda öğretmenlik yapan Karatay, 1952-1956 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde misafir öğretim üyesi olarak Türk sanatı tarihi dersleri veren Albert-Louis Gabriel'in derslerini Türkçe'ye çevirdi ve Türkçe kaynakları kullanmasında ona yardımcı oldu.

Karatay 1937'de, yıllar önce İstanbul Arkeoloji Müzesi bünyesinde kurulan ve uzun süre eski eserlerin tescili ve korunması hususunda söz sahibi tek kuruluş olma özelliğini koruyan İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni'ne üye seçildi. Bu görevi ona tarihi nitelikteki mimari eserlerle de yakından ilgilenme fırsatı verdi. 1953'te İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi müdürlüğünden emekli oldusa da çalışmalarını aralıksız devam ettirdi ve Dolmabahçe Sarayı ile Ankara'da Cumhuriyet Başbakanlığı Köşkü'nün kütüphanelerini düzenledi. İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki yazma eserlerin kataloglarını bu dönemde hazırladı. 20 Ocak 1968'de vefat eden Fehmi Ethem'in kabri Edirnekapi'daki Sakızağacı Şehitliği'ndedir. Meslekî eğitim görmüş olan ve çağdaş kütüphaneciliğin Türkiye'deki öncülerinden biri kabul edilen Fehmi Ethem'in kütüphaneciliğe dair ilk çalışmaları, bu konuda düzenlediği kurslarda verdiği ders notlarının taş baskısıyla yapılmış yayımlarından meydana gelmektedir.

Eserleri. 1. Kütüphanecilik (İstanbul 1341-1343). Konuyla ilgili bu ilk çalışmanın birinci bölümü daha sonra "Kütüphane, Tarifi, Menşei, Hulâsa-i Târihiyesi" başlığıyla yeni harflerle de yayımlanmıştır (*Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XVII/1 [1968], s. 15-23). **2. Kitâbiyât** (İstanbul 1341-1343). Fehmi Ethem'in Dârülfünun Kütüphanesi'ne müdür olduktan sonra açtığı kurslarda verdiği ders notlarından meydana gelmektedir. **3. Tasnif-i Âşâri Kavâidi** (İstanbul 1341/

1343). Kitapların tasnifinde onlu sistemle ilgili bir çalışmadır. **4. Les manuscrits orientaux illustrés de la Bibliothèque de l'Université de Stamboul** (Ivan Stchoukine ile birlikte, Paris 1933). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan minyatürlü el yazmaları ve bunlardaki minyatürlere ilgili bir eserdir. Beş bölümden meydana gelen kitaptaki Türkçe yazmalarla İran, Mısır, Türk-Mısır ve Hint yazmalarını Fehmi Ethem tanıtmış, minyatürler ise Ivan Stchoukine tarafından incelenmiştir. **5. Alfabetik Katalog Kaideleri** (İstanbul 1941). Küçük hacimli olmakla beraber sahasında ilk rehber kitap olma özelliğine sahiptir.

Fehmi Ethem Karatay'ın araştırmacılar için asıl büyük değer taşıyan bibliyografik çalışmaları da şunlardır: *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Basmalar Kataloğu* (İstanbul 1949); *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu* (2 fas., İstanbul 1951-1953; I. Kur'anlar ve Kur'anî ilimler, II. Tefsirler); *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Basmalar Alfabe Kataloğu* (2 fas., İstanbul 1951-1953); *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu* (I-II, İstanbul 1956); *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu* (I-II, İstanbul 1961; I. Din, tarih, bilimler, II. Filoloji, edebiyat, mecmualar); *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu* (İstanbul 1961); *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu* (I-IV, İstanbul 1962-1969; I. Kur'an, Kur'an ilimleri, tefsirler, II. Hadis ve fıkıh [O. Reşer ile birlikte]; III. Akaid, tasavvuf, mecâlis, ed'îye, tarih, siyer, terâcim, bilimler; IV. Filoloji, edebiyat, mecmualar).

BİBLİYOGRAFYA :

"Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Edenler 2: H. Fehmi Ethem Karatay", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, I/1, Ankara 1952, s. 69-70; Müjgân Cumbur, "Fehmi Ethem Karatay", a.e., XVII/1 (1968), s. 3-7; Fehmi Ethem Karatay, "Hayatımdan Parçalar", a.e., XVII/2 (1968), s. 73-74; Necmeddin Sefercioğlu, "Karatay, Fehmi Ethem", *TDEA*, V, 191.

SEMAVİ EVİCE

KARATAY HANI

Kayseri'de XIII. yüzyıla ait Anadolu Selçuklu kervansarayı.

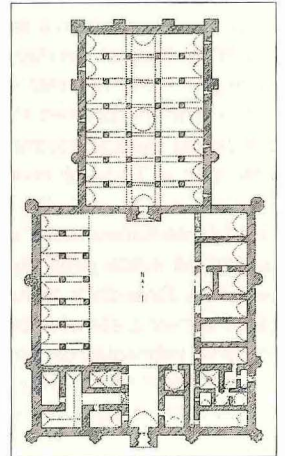
Kayseri-eski Malatya yolu üzerinde, Bünyan ilçesi Elbaşı bucağı Karadayı köyünün içindedir. Kitâbelerine göre giriş bölümü I. Alâeddin Keykubad, avlu bölü-

mü II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde 638 (1240-41) yılında tamamlanmıştır. Anadolu Selçuklu dönemi tarihçilerine ve günümüze ulaşan vakfiyesine göre hanın kurucusu Celâleddin Karatay'dır.

Karatay Hanı, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde klasik şekli almış olan sultan hanı plan şemasına göre yapılmıştır. Çevresinde çeşitli mekânların yer aldığı avlulu büyük bölümlü bunun arkasında bulunan ve daha küçük olan kapalı bölümden meydana gelmektedir. Hanın duvarları ve örtü sistemi düzgün kesme taş kaplamaya sahiptir. Beden duvarları altısı köşelerde olmak üzere on sekiz adet kule ile desteklenmiştir. Giriş cephesinde demet pâyeye biçiminde örgülü destek kuleleri ve yıldız biçiminde köşe kuleleri, diğer cephelerde üçgen, sekizgen, dörtgen ve yuvarlak kesitli destek kuleleri bulunmaktadır.

Cepheden dışa taşkın ve yüksek tutulan avlu taçkapısı, geometrik ve bitkî motifli bordürlerin yanı sıra özellikle insan ve hayvan tasvirleriyle dikkat çekmektedir. Dekoratif olmalarının ötesinde bitki kıvrımları arasına gizlenen bu figürler, Orta Asya şaman geleneklerine kadar uzanan bereket getirici ve kötülüklerden koruyucu sembolik anlamlar taşımaktadır. Kapının mukarnaslı kavsarasını kuşatan bitki motifli bordürün bir ucunda karşılıklı olarak iki aslan ve iki çıplak kadın kabartması, diğer ucunda üst üste boğa ve insan başları bulunmaktadır. Köşe sütunçelerinin iki yüzüne kuş ve aslan kabartmaları, nişin iç yüzündeki iki panoya da rûmî kıvrımları arasında ikişer siren kabartması işlenmiştir. Giriş cephesindeki iki çörtenden biri kanatlı aslan, diğeri ise iki boğa kabartması arasında çömelmiş bir insan tasviri şeklindedir.

Karatay Hanı'nın 13 m. uzunluğundaki giriş eyvanının solunda planı Kayseri ya-

Karatay Hanı'nın planı

kınlarındaki Hızır İlyas Köşkü'ne benzeyen özel mekân grubu ve sonradan türbe olarak düzenlenen yıldız tonozlu çeşme eyvanı yer almaktadır. Ahşap bir paravanla kapatılan çeşme eyvanının kemerinin üstünde mukarnaslı nişler içinde fil, aslan, boğa, ejderha, kuş, tavşan vb. on beş adet küçük hayvan figürü sıralanmaktadır. Giriş eyvanının avluya bakan kemerini ise ejderha başları ile sonuçlanan düğümlü geçme motifi kuşatmaktadır. Giriş eyvanının diğer yanındaki kubbeli bölüm hanın mescididir. Mescidin geometrik ve bitki motifli bordürlerle kuşatılan kapısı avlu cephesinde yer almaktadır. Cephenin diğer yanındaki basamakların ulaştığı kalkan duvara açılan kapı ve niş ezan köşkü işlevine sahiptir. Mescidin doğusunda yer alan koridordan kendi içinde bir düzenleme gösteren hamam bölümüne geçiş sağlanmıştır. Hamam bölümü, genel şeması ve örtü sistemiyle Kayseri Sultan Hanı'nın hamamına benzemektedir. Külhan ocağının ağız hanın beden duvarlarına açılmıştır ve sıcak su duvarların içindeki toprak borularla üç mekâna dağılmaktadır. Avlunun bir kenarında revak, diğer kenarında tonozlu odalar yer almaktadır.

Hol bölümü enine yedi nefli olarak düzenlenmiştir. Sivri kemerli beşik tonozla örtülü yan nefler, daha yüksek olan orta nef tarafından dikine kesilmektedir. Orta nefin merkezine dıştan piramidal külahla örtülü bir kubbe yerleştirilmiştir. Giriş bölümünde orta nefin iki yanındaki nefler sekiler halinde yükseltilerek yolculara ayrılırken en dıştaki nefler, hol bölümünü çepeçevre saracak şekilde hayvanlar için düzenlenmiştir. Sekilerin dış neflere bakan kenarlarında blok taştan işlenmiş yemlik ve yalaklar bulunmaktadır. Hol bölümünün dışa taşkın ve yüksek taçkapısı sivri kemer tonozludur. Geometrik örgülü bordürlerle kuşatılmış olan bu

taçkapı, genel şema ve bazı süsleme detaylarıyla Ağzıkara Han'ın hol bölümündeki taçkapısıyla benzerlik göstermektedir.

Döneminin tek milletlerarası ticaret fuarı olan Yabancı Pazarı'na yakınlığı ve işlek bir ticaret yolu üzerinde bulunması sebebiyle Karatay Hanı'nın çevresinde bir ticaret merkezinin geliştiği bilinmektedir. Anadolu'nun milletlerarası ticaretin dışında kalmasından sonra han XVI. yüzyılda zâviyeye dönüşmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

E. Naumann, *Von Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat*, München-Leipzig 1893, s. 240-241; a.mlf., "Seldschukische Baudenk-mäle in Kleinasien", *Süddeutsche Bauzeitung*, [baskı yeri yok] 1896, s. 22, rs. 7; Halil Edhem [Eldem], *Kayseriye Şehri*, İstanbul 1334; a.mlf., "Einige Islamische Denkmäler Kleinasien", *Studien zur Kunst des Ostens, Festschrift J. Strzygowski*, Wien 1923, s. 243-247, lv. XXVIII-XXIX; a.mlf., "Anadolu'da İslâmî Kitâbeler-Karatay-Hanı", *TOEM*, sy. 33 (1331), s. 513-523; A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1931, I, 98-100; M. Ferit Uğur - M. Mesud Koman, *Selçuklu Büyüklerinden Celâleddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*, Konya 1940, s. 31-36; K. Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, Berlin 1961, I, 118-122; K. Otto-Dorn, "Darstellungen des Turco-Chinesischen Tierzyklus in der Islamischen Kunst", *In Memoriam Ernst Diez*, İstanbul 1963, s. 131-165; H. Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts-Ornamente*, Berlin 1976, II, 148-152, lv. 99-113; Faruk Sümer, *Yabancı Pazarı*, İstanbul 1985, s. 80-81; Şebnem Akalın, *Karatay Han'ın Mimari Tarihi İçinde Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 1988), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Karatayhan'ın Çeşme Eyvanını Kuşatan Hayvan Figürleri ile İlgili Bazı Yorumlar", *STAD*, II/5 (1989), s. 54-61; G. de Jerphanion, "Mélanges d'archéologie anatolienne", *MUSJ*, XIII (1928), s. 101-102; Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakıfıyeleri, III: Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakıfıyeleri", *TTK Belleten*, XII/45 (1948), s. 17-171; J. P. Roux, "Le décor animé du caravansérial de Karatay en Anatolie", *Syria*, XLIX, Paris 1972, s. 371-397.

ŞEBNEM AKALIN

KARATAY MEDRESESİ

Konya'da
XIII. yüzyıla ait en önemli
Selçuklu medreselerinden biri.

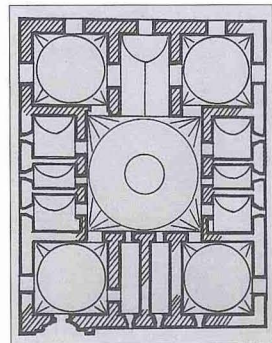
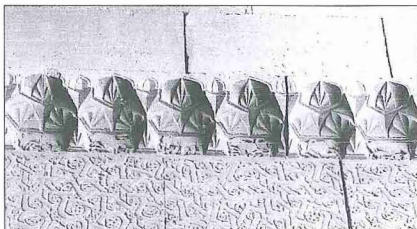
Alâeddin tepesi eteğinde Kemaliye Medresesi karşısında yer alan yapı merkezî avlusunu örten kubbesi, çini dekorasyonundaki zenginlik ve incelik bakımından diğer medreselerden ayrılır. Mimarı bilinmeyen eser, avlusu kubbeli medrese şemasına uygun olarak planlanmış ve taçkapı kitâbesine göre 649 (1251) yılında Sultan II. İzzeddin Keykâvus zama-

nında Celâleddin Karatay tarafından yaptırılmıştır. Medresenin Selçuklu devrinde Konya'nın kültür hayatında önemli bir yer tuttuğu, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî çağı derviş ve fakihlerinin bir buluşma ve toplantı yeri olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. XIX. yüzyıl sonlarında terkedilmiş olan yapı 1954'te onarılmış, Konya Müzesi Çini Eserleri seksiyonu olarak yeniden kullanılmaya başlanmıştır.

Plan olarak orta avlunun örtülmesiyle şekil kazanan ve kendine özgü bir gelişme izleyen medrese tipleri arasında yer alır. Taçkapısı ile ana kütle arasındaki boşluk, bugün mevcut olmayan kısımlar, gerçekte bu kesimin nasıl bir plana sahip olduğu konusunda değişik görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmaktadır. Mevcut mimari izler ve benzeri diğer eserlere göre bütünleştirilen planın simetrik ve dengeli bir kuruluş gösterdiği söylenebilir. XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılmış olan Tokat ve Niksar'daki Yağlıbasan medreselerinin ardından daha gelişmiş bir planın ortaya çıkması beklenen bir sonuçtur.

Dış cephede tezyinatın yoğunlaştığı taçkapı, cephenin tam ortasında değil güneydoğu köşeye (sola) doğru çekilmiş durumdadır. Yer yer gri-beyaz mermer uygulaması renk unsurunu arttırırken Ortaçağ Selçuklu tezyinatının hemen bütün unsurları kullanılmıştır. En üstteki enli kitâbe Selçuklu sülûsüyle inşa tarihini ve Karatay'ın ismini vermektedir. Bunun altındaki yüzey, sivri kemeri kuşatan iri düğümler yapan bir geometrik örgü ve üç kabara ile dolgulanmıştır. İki renkli, kakma tekniğinde tasarlanmış düğüm motifinin aynı şehirdeki Alâeddin Camii'nin taçkapısında tekrarlanması her iki yapıyı birbirine yaklaştıran anlamlı bir benzerlik unsurudur. Sivri kemerin içine yerleştirilen mukarnaslı kavsara tepe kısmında düz bir çizgi ile âdeta kesilmiştir. Burmalı sütunçelerin iki yanındaki çift renkli büyük panolar, kilim desenlerini andıran

Karatay Hanı'nın çeşme eyvanı taş süslemesinden bir detay

Karatay
Medresesi'nin
planı